

TRÓJAI NŐK

Egy mű harmadik életét éli ebben a televíziós változatban, amelyet az elmúlt héten láthattunk a képernyőn. Vámos László a zárt színházi kompozíció után, a szabadtér szélesvásznú, panorámikus távlatú színrefogalmazása után most egészen új lehetőséggel és feladattal birkózott meg, a televízió kivételes színeket feltáró és különleges előírásokat az alkotóra kényszerítő módozataiban. A rendező dicséretére: mindhárom esetben megtalálta a műformának megfelelő kifejezési stílust, s a legutóbbi, a televíziós változat esetében is szinte teljesen új-jaalkotta a művet.

Ebben a televíziós változatban jelentős hangsúlyeltolódások tanúi lehettünk. Mindezekelőtt: megnőtt a szó, a nyelv kifejező ereje, jelentősége, a hangok, a monológok új erőre kaptak, premier-planba nemcsak az arcok belső hullámzásai, feszültségei

kerültek, de minthogy a mozgások lehetősége, szerepe leszűkült, összefogottabb lett, a jelenetek feszültsége is meghatványozódott, fel-erősödött; ebben a zárt-ságban szinte felizzottak a szavak, a mondatok, a gondolatok s a drámának legmélyebb dimenziója került előtérbe. Azt éreztem ugyanis ebben a televíziós adásban, hogy Euripidész—Sartre—Illyés Gyula műve azért igazi kórunkhoz szóló adaptáció, mert azt is kifejezi a görögök győzelmében, hogy ez a katonai győzelem teljesen értéktelenné vált, a diadal a legyőzötteket testileg, a győzteseket pedig morálisan semmisíti meg. A zsákmányon osztozkodó görögök mámora ezért egy pillanatra sem lehet zavartalan, mert ez az örült és elszabadult tombolás nemcsak Tróját semmisíti meg, hanem az emberséget is kiirtja a görögségből, deformálja a lelkeket. A

dráma tehát úgy ábrázolja Trója pusztulásának utolsó stációját, hogy ezzel azt érzékelteti; ez a végjáték a görög világ romlásának kezdete.

A nyelvi erő érvényrejtésére; Illyés példásan tömör megfogalmazásai fontos kompozíciós elemei ennek a játéknak. Csak így kaphat az ábrázolásban is erőt a cselekvések rendje, ez a lefelé vezető morális lépcsőrendszer, amely működésben egyre mélyebbre viszi a görögöket az embertelenségben, mintegy az utolsó emberi tartalmaikat is kiárusítja. S ezzel szinte öngyilkos gesztussal élnek fel, tépik szét mindazt a lelki főlényt, amellyel a háború során táplálkozni próbáltak. Vámos pontosan érzi, hogy ebben a szigorú kompozíciós rendszerben, melyben intézkedések, parancsok, ítéletek, temetések, csupa kegyetlen akció sorjázik, szigorúan kell megkomponálni a képi tartalmat és a történések tartalmát, hiszen minden „drámázás” csak melodramatikus lazítaná ezt a költői kegyetlenségű fogalmazást. Vámos számára külön érdekes lehetett a monológok újszerű hangszerelési lehetősége, ezek a jeges drámaiságot lehelő mozzanatok; Astyanax temetése, Hekabé halála, Kasszandra tragikus indulatai és jóslatai. Mindebben a színészi játék visszafogottsága és ereje, komponáltsága és

Sulyok Mária

elementáris feszültsége nagyon jól érvényesül. Talán csak a hangerő, az érzelmi akcentusok arányosabb elosztására kellett volna több gondot fordítani. A szereposztásban Vámos új színeket is kipróbált, közöttük természetesen élen áll Hekabé szerepében Sulyok Mária, aki minden változatban ugyanazzal az erővel és mégis újszerű szuggesztivitással tudta elzengeni a fájdalom, a megrendülés nagy tirádáit. De az új szereplők is, mint például a Kaszszandrát alakító Szalay Edit szinte akarva-akaratlanul felszívták magukba az előző változatok eredményeit, de új színekkel is gazdagították. Így tudott megújulni például Ruttkai Éva is, aki ezúttal Heléna szerepjátzásait, nagy pszichológiai mutatványát fogalmazta meg hatásosan, s ugyanúgy új volt Latinovits Zoltán Menelaosz jellemrajza is — roppant indulata csupa megszépeztet gyáva öngazolás. A kórus mozgatója pontosan végiggondolt, talán csak az istenek világának idézése vitatható, Bessenyei Ferenc játékában túlzottan is féltelmes, Korompai Vali előadásában pedig kissé leányosan gyöngéd.

Decsényi János zenéje nagyszerű kifejezése ennek a szikár, kemény mondánivalóknak, Jánosa Lajos díszlete és Kocsis Sándor vezetőoperatóri munkája pedig azért figyelemreméltó, mert egy pillanatra sem kívánják önmagukra irányítani a figyelmet...

ILLÉS JENO

A század gyalázata

DOKUMENTUMFILM A TELEVÍZIÓBAN
AZ AUSCHWITZI HALÁLTÁBORRÓL

Az elborzasztás eszközei, amelyekkel élni a dokumentumfilmeknek módjuk volt, három évtized alatt elfogytak lassan. Ha mindent nem is, de sok mindent láthatott a világ a náci haláltáborok iszonyatából, az ember érzelmi befogadóképessége aligha csigázható tovább — az érzélem elfáradással védekezik az elviselhetetlen ellen. De az értelem felháborodása: a gondolat, szinte határtalan teherbírási és működése sokszorosra fokozható. Hozzá fordul, a gondolathoz. A század gyalázata című, az értelem felháborodása dokumentumfilm az auschwitzi haláltáborról, Kende Mária rendezésében.

Haláltáborról? Alig. Néhány adat, néhány szám a Cyklon B mennyiségéről, emberi haj mázsáiról, kemencék teljesítőképességéről, foglyok állományáról. Néhány kép élőhalottakról és holtakról. Összesen alig egy perc csak a dokumentumfilm teljes idejéből. A többi az életé, sőt, a halhatatlanságé. Egy másik Auschwitz vonul végig a filmen, már-már a halhatatlanság táborá. Egy haláltábor drótszövényének töviskoszorú-szorításában a legyőzhetetlen életé, a megaláztatásban diadalmas foglyok életerejéé. A film a pusztítás színhelyén az alkotásról szól.

Művekről szól, amelyek ott készültek maradék-papíron, maradék-írónnal, hulladék-anyagból, korhadt fából, gyökérből, kötélárbakkból, ócskavasból, Ilm-lomból, ott készültek bizonyára maradék fizikai erővel — de nem maradék-képzéssel, nem maradék kifejező-igénnyel s a reménytelenségben is épen maradt játék-kedvvel. Zsengékről szól, amelyek kiforrott hatytűdaloknak születtek, a találkozásról szól a művészetel s ugyanakkor a búcsúzásról is tőle.

Fájdalmasan szép hatytűdalok? Nem, semmi bennük a művészet finom mérlegeléséből, önsajnálataiból, de minden bennük van, ami keresetlenül, nyersen, vádli erővel kifejez egy végső helyzetet, jóvátehetetlen és megbocsáthatatlant. Ezeknek a kemény, elgyötört hatytűdaloknak az összessége nem a fájdalmat ébreszti fel, hanem a gondolat nehéz büntudatát: mit pusztított el önmagából az emberiség a század gyalázatos esztendeiben, mit pusztított el nem, nem végül is folyvást pótlódó vérben-húsban, hanem mit pusztított el megismételhetetlen látomásokban, eszmében, kifejezőerőben, mit pusztított el e hatytűdalokat megelőző, soha létre nem jött életművekben. Felébreszti az értelem felháborodását, mit üt meg az emberiség önmagából, magzatkorában.

Ez ennek a dokumentumfilmnek a sajátos ereje. Nem a létszámot kéri számon az ember lelkismeretétől, hanem a lélekszámot, a szó szellemi értelmében. Nem a beteljesedett halállal érvel, hanem a betelítetlen élettel, nem az elkövetett gyilkosságok, hanem a be nem következett születések miatt emel vádat.

MÁTRAI-BETEGH BÉLA